

”Demokratia on ok, mutta muukin käy”

Millenniaalit arvostavat demokratiaa varttuneempia vähemmän;
EU-aikana aikuistuneet ovat sosiaalistuneet teknokraattiseen politiikkakäsitykseen

Juha Ylisalo

Valtiotieteiden maisteri Juha Ylisalo tohtorikoulutettava Turun yliopistossa.

- Tällä vuosituhanella aikuistuneiden demokratia-asenteet poikkeavat varttuneempien ikäluokkien asenteista. Alle puolet 18–35-vuotiaista pitää ehdottoman tärkeänä elämistä demokraattisesti hallitussa maassa sekä demokratiaa sinällään erittäin hyvänä hallintomuotona.
- Nuorten aikuisten asenteita voivat selittää viime vuosien talouskriisit, jotka ovat muun muassa vaikeuttaneet kiinnittymistä työmarkkinoille. Demokratia ja jälkimaterialistiset arvot koetaan tärkeämmiksi, kun aineellinen toimeentulo on turvattu.
- Yli 45-vuotiaista ehdottoman tärkeänä demokratiaa pitää 60–70 prosenttia. Kansainvälinen demokratian vastainen liikehdintä näyttää myös lisänneen merkittävästi vanhempien ikäluokkien demokratian arvostusta.
- Nuoret olisivat muita valmiimpia siirtämään hallituksen päätösvaltaa asiantuntijoille. Väestötasolla 55 prosenttia kannattaa asiantuntijavaltaa ja 18–25-vuotiaista jopa 66 prosenttia.
- EU-Suomessa kasvaneet nuoret aikuiset ovat sosiaalistuneet teknokraattisempiin politiikkäkäsityksiin. Heille politiikka näyttäytyy hallinnollisena, sillä suuret poliittiset projektit, kuten hyvinvointivaltion rakentaminen, ovat olleet pitkälti valmiita.

Onko edustuksellisen demokratian kannatus rappeutumassa? Hiipuuko vaalikilpailuun ja kansalaisten vapausoikeuksiin perustuvan länsimaisen hallintomuodon arvostus vuosikymmenien voittokulun jälkeen?

Ainakin aihetodisteita tai viitteitä demokratian kannatuksen horjumisesta löytyy eri puolilta maailmaa: populistiset liikkeet saavuttavat suosiota, demokraattisia instituutioita puretaan ja äänestäminen houkuttelee aiempaa harvempia.

Populismi haastaa demokraattiset ihanteet Länsi-Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa, jopa modernin demokratian syntysijoilla Ranskassa ja Yhdysvalloissa. Yhdysvalloissa Donald Trump voitti presidentinvaalit vedoten nimenomaan poliittisen järjestelmän vastaisuuteen. Ranskassa äärioikeiston ehdokas Marine Le Pen selviytyi presidentinvaalin toiselle kierrokselle.

Populistipuolueiden menestys ei välttämättä kerro demokratianvastaisuudesta. Populistiset liikkeet ovat usein nativistisia, mikä tarkoittaa, että ne sitoutuvat parlamentaariseen demokratiaan ja haluavat samalla pitää kiinni kansallisvaltioihin perustuvasta poliittisesta järjestelmästä.¹

Vakavampia merkkejä demokratian vastaisuudesta löytyy demokratian perinteisten ydinalueiden ulkopuolelta. Unkarissa ja Puolassa edustuksellisen hallinnon instituutioita ollaan purkamassa, vaikka näitä jälkikommunistisia EU-maita pidettiin pitkään esimerkillisinä liberaalin demokratian ja markkinatalouden omaksujina.

Euroopan rajoilla Turkki on kehityksessä vieläkin pidemmällä, ja kevään kansanäänestyksen jälkeen vallan keskittyminen presidentin käsiin on kodifioitu maan perustuslakiin. Autoritaarinen Kiina taas on ottanut maailmantalouden veturin roolin ja kasvattaa täyttää höyryä myös diplomaattista ja sotilaallista vaikutusvaltaansa.

Suomessa avoimen demokratianvastaiset voimat ovat ainakin toistaiseksi olleet yhteiskunnan marginaalissa. Poliittinen järjestelmä on onnistunut sitouttamaan itseensä esimerkiksi radikaalivasemmiston ja perussuomalaisen ympärille kehittyneet protestiliikkeet, jotka olisivat voineet toisenlaisissa olosuhteissa kääntyä järjestelmänvastaisille poluille.

Silti meillä poliittinen osallistuminen on – mitattuna puolueiden jäsenmäärillä ja äänestysaktiivisuudella – vähentynyt. 1960-luvun huippuvuosista esimerkiksi eduskuntavaaleissa äänestäminen on laskenut noin 15 prosenttiyksikköä.

Miten suomalaiset asennoituvat demokratiaan ja onko asenteissa tapahtunut viime vuosina muutoksia? Onko meillä merkkejä demokratian kannatuspohjan heikkenemisestä? Ja jos on, mitä on mahdollisesti tulossa tilalle?

Varoitusmerkki: nuoret arvostavat vähemmän

Politiikan tutkijat Roberto Stefan Foa ja Yascha Mounk ovat arvioineet, että liberaalin demokratian arvoja vastaan sotivissa poliittisissa käänteissä on kyse kansalaisten ajattelutapojen muutoksista. Demokratia ei houkuttele, koska asenteet ovat muuttuneet autoritaarisemmiksi.²

Tästä on havaintoja erityisesti tällä vuosituohannella aikuistuneiden ikäluokkien, niin sanottujen millenniaalien, asenteissa. Nuoret ikäluokat ovat kyselytutkimusten mukaan vanhempia sukupolvia välinpitämättömämpiä kansanvallan suhteen ja avoimempia epädemokraattisille vaihtoehdoille.

Foan ja Mounkin esittämän näytön mukaan nuorissa ikäluokissa on huomattavasti harvinaisempaa pitää demokraattisesti hallitussa maassa elämistä ehdottoman tärkeänä kuin vanhemmissa ikäluokissa. Vastaavasti epädemokraattisten vaihtoehtojen, kuten diktatuurin ja sotilashallinnon, hyväksyntä on kasvanut erityisesti nuorten aikuisten keskuudessa.

New York Times kirjoitti näistä tuloksista otsikolla Liberaalin demokratian suhteen varoitusvalot vilkkuvat punaisina ("Warning Signs Are Flashing Red").³

Foan ja Mounkin havainto koskee Yhdysvaltoja ja EU-maita, joista mukana ovat Ruotsi, Saksa, Espanja, Hollanti, Romania, Puola ja Iso-Britannia. Tutkimus perustuu laajan ja pitkään toistetun World Values Survey -kyselyn tulosten analysointiin.

Samansuuntaisia havaintoja voidaan tehdä myös tällä vuosituhanella aikuistuneiden suomalaisten asenteista. Millenniaalien demokratialle antama arvo on vähäisempi kuin edeltävien sukupolvien (kuvio 1).

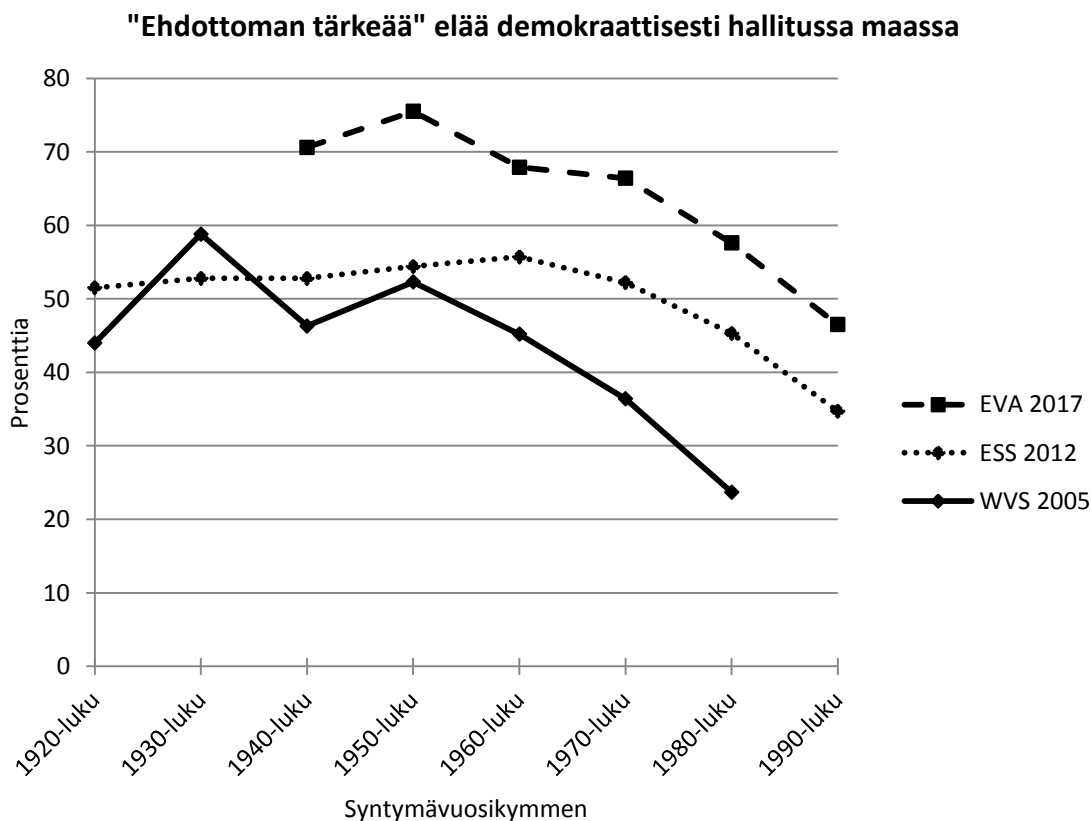
Tällainen tulos löytyy, kun tarkastellaan EVAn vuoden 2017 Arvo- ja asennekyselyn aineistoa, World Values Surveyn (WVS) Suomen aineistoa vuosilta 1996, 2000 ja 2005 sekä European Social Surveyn (ESS) Suomen osuutta vuodelta 2012.⁴

Aineistot eivät ole kaikilta puitteiltaan vertailukelpoisia⁵, mutta vuoden 2005 WVS-kyselystä alkaen jokaisessa niistä demokratiaan suhtautumista kartoitettiin tiedustelemalla "miten tärkeää on itselle elää demokraattisesti hallitussa maassa". Kysymys mittaa siis sitä, miten arvokkaaksi demokratia koetaan, toisin sanoen demokratian kysyntää⁶.

Tuoreimman EVAn vuoden 2017 kyselyn mukaan 1990-luvulla syntyneistä (19–27-vuotiaista) alle puolet pitää ehdottoman tärkeänä demokratiassa elämistä. Toisessa ääripäässä ovat 1950-luvulla syntyneet, joista yli 70 prosenttia määrittelee demokratian ehdottoman tärkeäksi.

Sama havainto on tehtävissä viisi vuotta ja 12 vuotta aiemmin tehdyistä kyselyistä: nuoret ikäluokat eivät myöskään vuosina 2012 ja 2005 pitäneet demokratiaa niin tärkeänä kuin vanhemmat ikäluokat.

Kuvio 1. Ehdottoman tärkeää* elää demokraattisesti hallitussa maassa (prosenttia vastaajista)

<-

*Arvio on pyydetty asteikolla 1–10, jossa 1 ”ei lainkaan tärkeää” ja 10 ”ehdottoman tärkeää”.

Lähde: World Values Surveyn kierros 5 (2005), European Social Survey (2012) ja EVAn arvo- ja asennetutkimus (2017).

Mistä nuorten vähäisempi demokratian arvostus johtuu? Arvojen tutkimuksen uranuurtajan Ronald F. Inglehartin⁷ mukaan nykyisten nuorten asenteita voi selittää epävarma taloudellinen tilanne, sillä 2000-luvun talouskriisit ovat vaikeuttaneet etenkin nuorten kiinnostumista työmarkkinoille.

Epävarma taloustilanne ei ole suotuisa demokratialle ja jälkimateriaalisille arvoille, kuten vähemmistöjen oikeuksille, joiden tärkeys korostuu vasta, kun aineellinen toimeentulo on turvattu. Pitkällä aikavälillä taloudellinen kehitys ja koulutustason nousu kuitenkin suosivat jälkimateriaalisia arvoja.

Klassisin tulkinta nuorten vähäisemmälle demokratian arvostukselle löytyy politiikan tutkimuksen vakiintuneesta ikäluokkaselityksestä. Kansalaiset kiinnittyvät poliittiseen järjestelmään vähitellen, mikä näkyy muun muassa siinä, että nuoret aikuiset äänestävät harvemmin ja ovat vähemmän kiinnostuneita politiikasta kuin vanhemmat ikäluokat⁸.

Jos kyse on tällaisesta ikäluokkailmiöstä, demokratian arvostuksesta ei tarvitse huolestua: asenteet korjautuvat demokratialle myönteisemmiksi iän karttuessa.

Demokratian tulevaisuuden kannalta huolestuttavampaa on, jos kyse on sukupolven liittyvästä ilmiöstä. Silloin tulokset kertoisivat siitä, että nuorten kiinnittyminen demokraattiseen järjestelmään olisi pysyvästi vanhempia ikäluokkia heikompaa.

Jos näin on, demokratian tulevaisuus näyttää varsin synkältä, kun sen takuuhenkilöt ikääntyvät ja lopulta poistuvat äänioikeusrekistereistä. Lyhyellä aikavälillä edustuksellinen järjestelmä vinoutuu siten, että aktiiviset vanhemmat ikäluokat saavat kokoaan suuremman painoarvon. Ajan mittaan yhteiskunta kääntyisi välinpitämättömämmäksi demokratian suhteen, mikä lisää epädemokraattisten vaihtoehtojen menestymismahdollisuuksia.

Demokraattiseen hallintoon kohdistuvia asenteita ja niiden muutoksia on kartoitettu paljonkin. Poliitiikan tutkija Pippa Norrisin⁹ mukaan muutoksia kuvaa kuitenkin lähinnä aaltoliike tai trenditön vaihtelu, ja joissain maissa demokratian arvostus on ollut varsin vakaata. Vuodesta 1995 vuoteen 2005 demokratian arvostuksessa ei Norrisin mukaan ole kansainvälisellä tasolla tapahtunut suuria muutoksia. On kuitenkin huomattava, että vuodesta 2005, johon Norris päättää tarkastelunsa, on kulunut jo yli vuosikymmen.

Sukupolvi-ilmiön erottaminen ikäluokkailmiöstä edellyttäisi saman aineistonvertailukelpoisen aineiston keräämistä useita kertoja pitkän ajan kuluessa, jotta voitaisiin tutkia, pysyvätkö eri aikoina syntyneiden asenteet erilaisina. Jos esimerkiksi 1980-luvulla syntyneiden havaittaisiin ajan myötä lähestyvän 1950-luvulla syntyneitä asenteidensa suhteen, voisi päätellä, että asenteet riippuvat ikävaiheesta pikemminkin kuin syntymäajankohdasta. Jos erot kuitenkin säilyvät mittausajankohdasta toiseen, oletus sukupolvivaikutuksesta voi saada tukea.

Suomessa ikäluokkien välillä on melko selviä eroja siinä, miten demokratiaan ja vaihtoehtoihin hallintojärjestelmiin suhtaudutaan. Nämä ovat kuitenkin tulleet näkyviin melko hiljattain kerätyissä aineistoissa. Vanhemmissa aineistoissa ikäluokkien välillä joko ei ole nähtävissä merkittäviä eroja tai ainakaan erot eivät ole systemaattisia. Jotkin oleelliset asennemittarit, kuten edellä tarkasteltu kymmenportainen asteikko, taas on otettu kyselytutkimuksiin viime vuosikymmenen puolivälissä eli melko vähän aikaa sitten. Siksi sukupolvivaikutuksista ei voi käytettävissä olevien aineistojen

perusteella tehdä varmoja päätelmiä. Viimeaikaisissa tutkimuksissa näkyviin tullut asenteiden ikäluokkariippuvuus voi myöhemmin osoittautua pysyväksi sukupolvi-ilmiöksi, mutta se voi myös osoittautua tälle ajalle ominaiseksi piirteeksi, joka muuttuu tämänhetkisten nuorten aikuisten ikääntyessä.

Varttuneemmat arvostavat jopa aiempaa enemmän

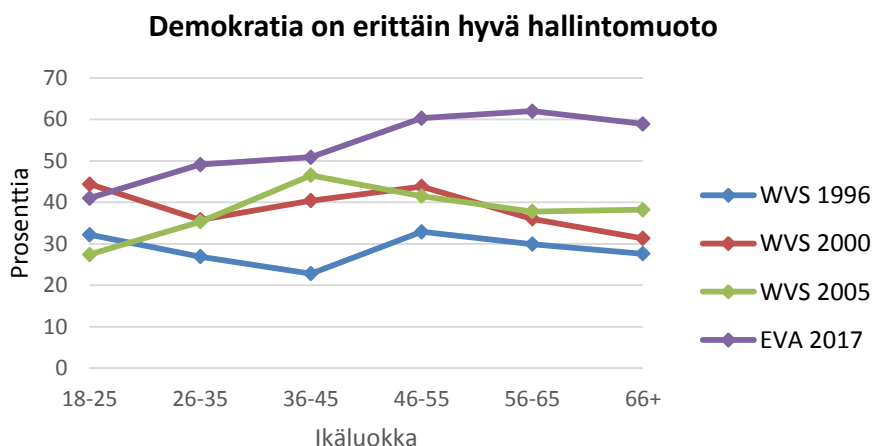
Kun demokratian arvostusta koskevia tuloksia katsotaan pidemmällä aikavälillä, selviää, että kaikissa ikäluokissa demokratiaa ehdottoman tärkeänä pitävien määrä on kasvanut. Vuonna 2005 ehdottoman tärkeänä demokraattisesti hallitussa maassa elämistä piti ikäluokasta riippuen 22–43 prosenttia vastaajista, ja vuonna 2017 vaihteluväli oli 48–70 prosenttia. (Edelleen kuvio 1, sivulla x).

Myös kansanvaltaista hallintomuotoa arvostavien määrä on kasvanut viime vuosina. Tätä kartoitettiin kyselytutkimuksissa pyytämällä vastaajilta arviota siitä, onko demokraattinen poliittinen järjestelmä Suomen hallintojärjestelmänä hyvä vai huono.

Innostus demokratiaa kohtaan näyttää lisääntyneen kaikissa muissa väestöryhmissä paitsi nuorimmissa ikäluokissa. Vuoden 2017 tulosten valossa demokratiaa erittäin hyvänä pitävien osuus myös kasvaa uusimmassa aineistossa siirryttäessä nuoremmista ikäluokista vanhempiin. Myös vuoden 2005 aineistossa keski-ikäiset pitivät kansanvaltaista järjestelmää useammin erittäin hyvänä kuin nuoret aikuiset. (Kuvio 2).

Vuonna 2017 ero 18–25-vuotiaiden ja eläkeikää lähestyvien välillä onkin noin 20 prosenttiyksikköä. Demokratiaa erittäin hyvänä pitävien nuorten osuus ei kuitenkaan romahtanut, mutta se ei myöskään ole noussut samoin kuin muissa ikäryhmissä.

Kuvio 2. Demokraattinen poliittinen järjestelmä on erittäin hyvä (prosenttia vastaajista)

Lähde: World Values Surveyn kierrokset 3–5 (1996, 2000, 2005), EVAn arvo- ja asennetutkimus (2017).

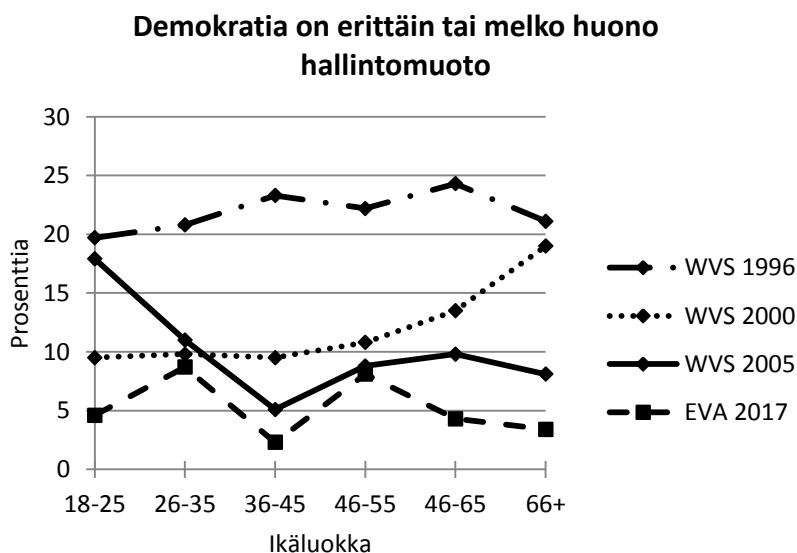
Vuoden 2017 kyselyssä demokraattista poliittista järjestelmää melko tai erittäin huonona pitää ainoastaan alle 6 prosenttia väestöstä. Ikäryhmä ei näytä suuresti vaikuttavan tuloksiin, joskin otoskoko jää tässä ryhmässä varsin pieneksi. (Kuvio 3.)

1990-luvulla demokratiaa moitittiin huomattavasti nykyistä enemmän. Vuoden 1996 kyselyssä demokratian määritteli huonoksi tai erittäin huonoksi hallintojärjestelmäksi 20–25 prosenttia vastaajista.

Tämä selittynee todennäköisesti 1990-luvun alun lamalla, josta kansantalous oli kyselyn tekoaikaan vasta toipumassa. Tuoreessa muistissa oli myös mielipiteitä voimakkaasti jakanut EU-kansanäänestys, jossa vain niukka enemmistö oli ollut jäsenyyden kannalla.

Suomalaiset myös arvioivat, että kansanvalta toteutuu maassamme melko hyvin. Tässä arviossa ei ole merkittäviä eroja vastaajien iän suhteen. Kymmenportaisella asteikolla mediaani on vuoden 2017 kyselyn tuloksissa kaikissa ikäluokissa 7, mitä voi pitää merkinä siitä, että kansanvalta toteutuu kaikenikäisten mielestä suurelta osin vaikkakaan ei täydellisesti.

Kuvio 3. ”Demokraattinen poliittinen järjestelmä on erittäin huono tai melko huono Suomen hallintojärjestelmän” (prosenttia vastaajista)

Lähde: World Values Surveyn kierrokset 3–5 (1996, 2000, 2005), EVAn arvo- ja asennetutkimus (2017).

Suomalaisten suhtautuminen demokratiaan voidaan siis tiivistää näin: suomalaiset ovat hyvin demokratiamyönteisiä, eikä selviä merkkejä demokratian torjunnan lisääntymisestä ole. Päinvastoin eri aikoina kerätyt aineistot viittaavat siihen, että jokin on vahvistanut demokratian kannatusta koko väestön tasolla.

Tämä selittynee ainakin osittain maailmanpoliittisella tilanteella, sillä demokratiakysymykset ovat viime vuosina olleet paljon enemmän esillä kuin vaikkapa kymmenen vuotta sitten. Esimerkiksi naapurimaa Venäjällä valta on yhä vahvemmin presidentin käsissä ja opposition toimintamahdollisuudet ovat entisestään kaventuneet. Demokratia on ottanut takapakkia myös Unkarissa ja Puolassa, ja Yhdysvalloissa käytiin repivä, väärinkäytössyytösten värittävä presidentinvaalikampanja. Myös niin sanottu valemedia ja sen rooli politiikassa on ollut paljon

esillä. Turvallisuuspoliittisen tilanteen kiristymisen Euroopan itäosissa ja Lähi-idässä on niin ikään voinut nostaa kotimaisen demokratian arvostusta.

Silti: nuoriin ikäluokkiin vahvistunut demokratiamyönteisyyden voimistuminen ei ole tarttunut. Vaikka nuoremmat ikäluokat eivät suoranaisesti torju demokratiaa juuri sen enempää kuin vanhemmakaan ikäluokat, nuoret aikuiset priorisoivat demokratiaa muita vähemmän.

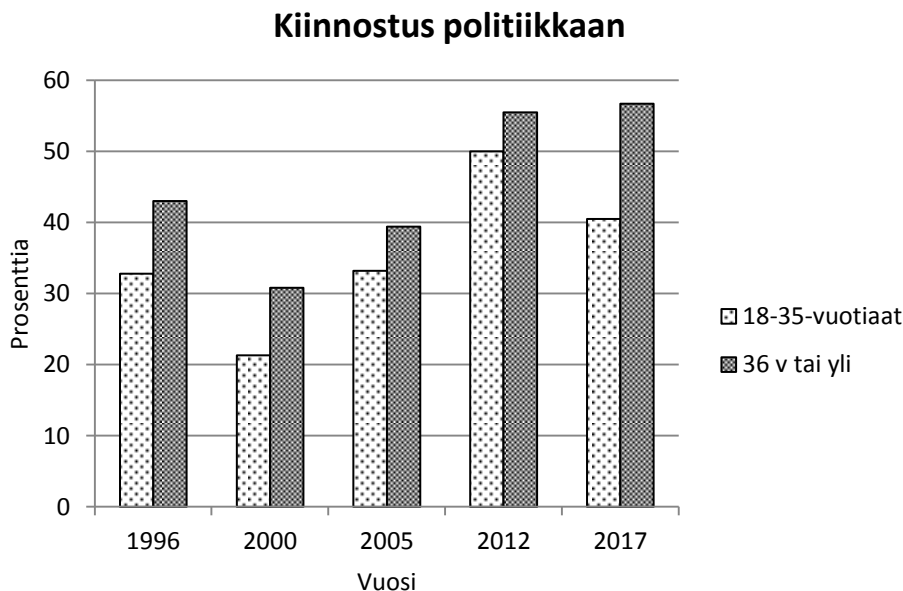
Nuorten aikuisten asenteita voi selittää taloudellinen epävarmuus ja se, että nuoret kiinnittyvät poliittiseen järjestelmään vähitellen varttuessaan. Edelleen nykyinen nuorten aikuisten sukupolvi voi hahmottaa demokratian tai politiikan eri tavalla kuin aiemmat sukupolvet.

On siis syytä selvittää, miten politiikkaan suhtaudutaan, kuten myös sitä, miten demokratian vaihtoehtoihin asenoidutaan.

Politiikan kiinnostavuus on pysynyt kaikissa ikäluokissa korkealla, jopa kasvanut 2000-luvun mittaan (kuvio 4). Jos politiikkaa ei koettaisi kiinnostavaksi, olisi maaperä otollinen demokraattisesta järjestelmästä vieraantumiselle.

Tälläkin mittarilla nimenomaan vanhemmat vastaajat ovat kaikkina kyselyvuosina olleet kiinnostuneempia politiikasta kuin nuoret aikuiset. Tuoreimmassa aineistossa niiden 18–35-vuotiaiden osuus, jotka ovat samaa mieltä väittämän ”olen kiinnostunut politiikasta ja seuraan sitä aktiivisesti” kanssa, on peräti 16 prosenttiyksikköä pienempi kuin vastaava osuus yli 36-vuotiaista vastaajista.

Kuvio 4. ”Politiikka kiinnostaa ehdottomasti tai jonkin verran”* (prosenttia vastaajista)

*Vuoden 2017 luvut viittaavat niiden vastaajien osuuteen, jotka olivat jokseenkin tai täysin samaa mieltä väittämän ”olen kiinnostunut politiikasta ja seuraan sitä aktiivisesti” kanssa.

Lähde: World Values Surveyn kierrokset 3 ja 5 (1996 ja 2005), European Social Survey (2012) ja EVAn arvo- ja asennetutkimus (2017).

(KAINALO ALKAA)

Huono hallitus vai kelvoton demokratia?

Vakiintuneissa demokratioissa tyytymättömyys yksittäisiin hallituksiin ja niiden harjoittamaan politiikkaan voidaan erottaa demokraattiseen hallintomuotoon eli regiimiin kohdistuvasta kriittisyydestä.

Yhtenä demokratian vakiintumisen mittarina voidaan pitää sitä, että kansalaiset hyväksyvät lähes yksimielisesti demokratian pelisäännöt eivätkä kyseenalaista niitä. Säännölliset ja reilut vaalit mahdollistavat sen, että epäsuosituista hallituksista on mahdollista päästä eroon ilman koko järjestelmän vakauden horjumista.

Toimivan demokratian merkki on moniäänisyys. Oppositiolla on tärkeä rooli hallituksen toimenpiteiden kyseenalaistajana ja vaihtoehtojen tarjoajana. Poliittisesta painostuksesta vapailla tiedotusvälineillä on oleellinen tehtävä väärinkäytösten paljastajina ja vallanpitäjiä haastavien näkemysten esiintuojina, ja kansalaisten terve skeptisyys auttaa estämään vallan väärinkäyttöä.

Diktatoriset hallinnot sen sijaan pyrkivät usein korostamaan yhteiskunnan harmonisuutta. Poliittikkaa on diktatuurissa vaikea kritisoida kritisoimatta samalla koko regiimiä, minkä vuoksi kritiikin esittäminen on tällaisissa maissa usein vaarallista.

Toimivassa demokratiassa kaikki eivät siten ole yksimielisiä eivätkä kannata istuvaa hallitusta. Kuitenkin nekin, jotka eivät hyväksy harjoitettua politiikkaa, voivat luottaa siihen, että politiikan suuntaa on mahdollista muuttaa – jos muutokselle on saatavissa riittävä kannatus.

Tilanne on kuitenkin toinen, jos epätydyttävät politiikkatuotokset nähdään demokraattisen järjestelmän ominaispiirteinä. Esimerkiksi jälkikommunistisissa maissa taloudellisen eriarvoisuuden lisääntyminen, yhteiskunnan turvaverkkojen purkaminen ja työttömyys ovat monille näyttäneet liberaalin demokratian piirteinä, mikä epäilemättä on voimistanut kriittisyyttä demokratiaa kohtaan.

Poliittinen passiivisuus voi kielii sekä tyytyväisyydestä että poliittisesta vieraantumisen ja apatiasta. Vähäinen innokkuus osallistua voi kertoa siitä, että asioiden nähdään olevan kaikkiaan tyydyttävällä tolalla, jolloin ei nähdä tarpeelliseksi uhrata aikaa ja voimavaroja asioiden muuttamiseen tähtäävään poliittiseen toimintaan.

Toisaalta osallistuminen voidaan kokea merkityksettömänä, koska asioihin ei kuitenkaan ole mahdollista vaikuttaa. Jälkimmäisestä ilmiöstä on kyse esimerkiksi siinä, että korruptoituneissa yhteiskunnissa poliittinen osallistuminen on usein vähäistä.

(KAINALO PÄÄTTYY)

Etenkin 18–25-vuotiaita houkuttelee asiantuntijavalta

Demokratialle yleisellä tasolla annettu tuki tai politiikkaa kohtaan tunnettu kiinnostus eivät suoraan kerro siitä, miten avoimia ihmiset ovat muille hallintojärjestelmille. Demokratian vaihtoehtoina kyselyissä tarjottiin autoritaarista johtajaa, asiantuntijavaltaa sekä sotilasvaltaa.

Autoritaarinen johtaja määriteltiin sanoilla ”vahva johtaja, jonka ei tarvitse välittää eduskunnasta ja vaaleista”. Asiantuntijavaltaan viitattiin sanoilla ”asiantuntijat, ei hallitus, tekevät päätöksiä sen mukaan, mitä pitävät maalle parhaana” ja sotilasvaltaan vaihtoehdolla, jossa ”puolustusvoimat ovat vallassa”.

Sotilasvallan kannatus on koko väestön tasolla vähäistä, sillä sitä pitäisi vähintään melko hyvänä ainoastaan reilut neljä prosenttia. Vahvan johtajan hallintoa taas pitäisi ainakin melko hyvänä hieman alle 14 prosenttia vastaajista.

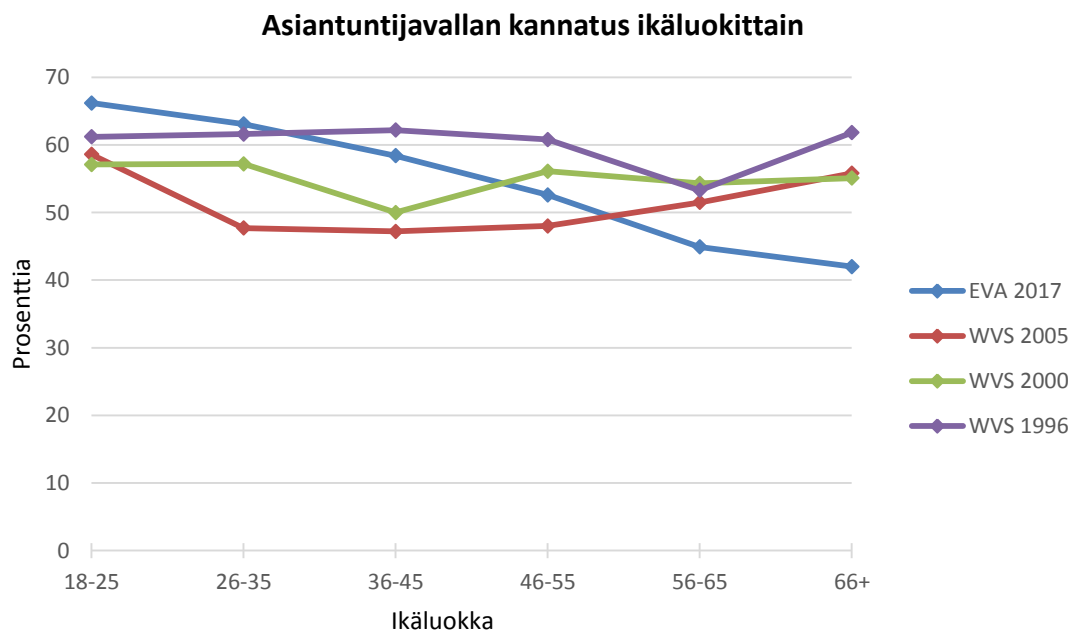
Sen sijaan asiantuntijavalta saa huomattavasti enemmän kannatusta. Enemmistö, jopa 55 prosenttia vastaajista pitää asiantuntijavaltaa kannatettavana sellaisena kuin se kyselytutkimuksissa esitetään.

Nuorten parissa asiantuntijavalta saa vielä enemmän kannatusta. Vuoden 2017 aineistossa peräti kaksi kolmasosaa 18–25-vuotiaista pitää asiantuntijavaltaa vähintään melko hyvänä vaihtoehtona. (Kuvio 5.)

Yli 66-vuotiaiden ikäluokassa asiantuntijavaltaa vähintään melko hyvänä pitävien osuus on yli 20 prosenttiyksikköä pienempi. Asiantuntijavaltaa huonona pitävien osuus kasvaa siirryttäessä nuoremmista ikäluokista vanhempiin. Näin systemaattista yhteyttä ikään ei ole nähtävissä vanhemmissa aineistoissa.

Asiantuntijavallan kannatus ei ole suoraan yhteydessä koulutustasoon. Asiantuntijavallan kannatus on vahvinta korkeakoulutettujen nuorten aikuisten keskuudessa, joskin myös vähän koulutetut nuoret ikäluokat ovat hyvin suopeita asiantuntijoiden päätöksenteolle. Kun tarkastellaan korkeintaan ammattitutkinnon suorittaneita, asiantuntijavaltaa pitää nuorissa ikäluokissa hyvänä lähes sama osuus kuin muissa koulutustasoissa.

Kuvio 5. Järjestelmä, jossa ”asiantuntijat, ei hallitus, tekevät päätöksiä sen mukaan, mitä pitävät maalle parhaana”, olisi erittäin tai melko hyvä (prosenttia vastaajista)

Lähde: World Values Surveyn kierrokset 3–5 (1996, 2000, 2005), EVAn arvo- ja asennetutkimus (2017).

Vähän koulutetuille kelpaisi autoritaarinen johtaja

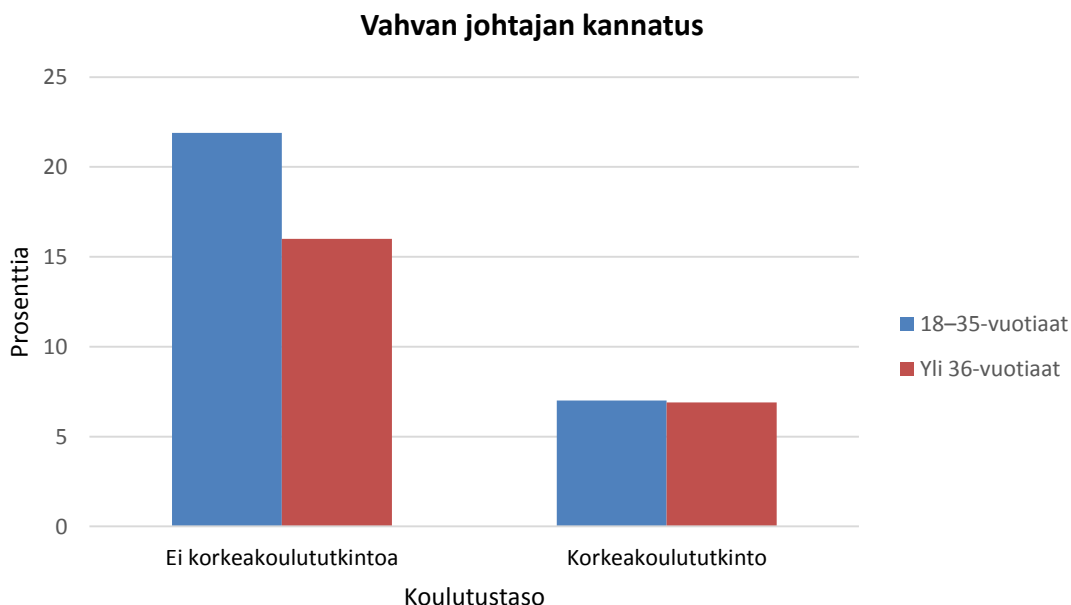
Ikäluokat eivät ole sisäisesti täysin homogeenisia, mitä tulee eri hallintomuotojen kannatukseen. Tämä käy ilmi, kun tarkastellaan vahvan johtajan kannatusta niin, että vastaajat jaotellaan koulutustason ja iän mukaan (kuvio 6).

Vahvan johtajuuden kannatus on verrattain vankkaa korkeakouluja käymättömien nuorten aikuisten keskuudessa. Ammattikorkeakoulu- tai yliopistotutkinnon suorittaneet nuoret aikuiset eivät sen sijaan juuri poikkea vanhemmista ikäryhmistä, mitä tulee avoimuuteen vaaleista riippumattomalle johtajalle.

Aineiston tarkempi jaottelu iän, sukupuolen ja koulutustason mukaan paljastaa, että yhteys iän ja epädemokraattisten vaihtoehtojen kannatuksen välillä ei ole suoraviivainen. On hyvä muistaa, että kun aineistoa jaotellaan näin tarkkarajaisiin luokkiin, tapausten määrä jää vähäiseksi, mikä vaikeuttaa vedenpitävien päätelmien tekemistä.

Suurimmillaan vahvan johtajuuden kannatus näyttäisi olevan korkeintaan ammattikoulun käyneiden 46–55-vuotiaiden miesten keskuudessa. Tässä ryhmässä lähes 43 prosenttia pitää edustuksellisista instituutioista riippumatonta johtajaa vähintään melko hyvänä.

Kuvio 6. Järjestelmä, jossa ”vahva johtaja, jonka ei tarvitse välittää eduskunnasta ja vaaleista” olisi erittäin tai melko hyvä (prosenttia vastaajista)

Lähde: EVAn arvo- ja asennetutkimus (2017).

Matalinta demokratian kannatus näyttäisi olevan nuorten ja keski-ikäisten verrattain matalasti koulutettujen miesten keskuudessa. Esimerkiksi korkeintaan ammattikoulun käyneistä 26–35-vuotiaista miehistä vain noin 66 prosenttia pitää demokratiaa vähintään melko hyvänä, mikä on huomattavasti pienempi osuus kuin koko väestön tasolla. Myös saman koulutustason 45–56-vuotiaista miehistä ainoastaan 77 prosenttia pitää demokratiaa hyvänä.

Kuitenkin myönteinen suhtautuminen niin edustuksellisista instituutioista riippumattomaan johtajaan kuin sotilashallintoon on verrattain korkealla tasolla korkeintaan ammatillisen perustutkinnon suorittaneiden nuorehkojen miesten keskuudessa. Nuorimmissa ikäluokissa puolestaan miehet pitävät demokraattisesti hallitussa maassa elämistä ehdottoman tärkeänä harvemmin kuin naiset.

Inglehartin ja Norrisin¹⁰ mukaan kansallisia ja perinteisiä arvoja korostava populismi on ennen kaikkea kulttuurinen, ei niinkään sosioekonominen ilmiö. Tämän argumentin mukaan populismi vetoaa taloudellisesta asemasta riippumatta erityisesti niihin, jotka kokevat omien arvojensa olevan uhattuna jälkimateriaalisten, vähemmistöjen oikeuksia, yksilöllisyyttä ja kansainvälisyyttä painottavien arvojen vallatessa alaa.

Ne, jotka ovat vähiten avoimia uudenglaisille arvoille ja joiden status on ollut korkein perinteisten arvojen vallitessa – siis vähän koulutetut enemmistöihin kuuluvat miehet – kokevat uuden arvoilmaston herkimmin uhkaksi. Näin Inglehartin ja Norrisin kansainvälisellä aineistolla testaama väite vaikuttaa siis sopivan yhteen myös suomalaisen aineiston kanssa.

Politiikka näyttäytyy teknokraattisena

Mitä asiantuntijavallan suosiosta voidaan päätellä? Olisiko enemmistö suomalaisista siis valmis siirtymään teknokratiaan ja viittaamaan kintaalla vaaleilla valituille päättäjille?

Suurelle vastaajajoukolle suunnatuissa kyselyissä käy usein niin, että vastaajat eivät vastaakaan siihen, mitä kyselyn laatijat ovat luulleet kysyvänsä. Tutkijalle asiantuntijavalta sellaisena, kuin se edellä määriteltiin, on selvän epädemokraattista, sillä vastakkain asettuvat asiantuntijat ja poliittisesti vastuunalainen hallitus. Vastaaja sen sijaan voi kiinnittää huomionsa avainsanaan ”asiantuntijat” ja ajatella, että asiantuntijoiden panosta ilman muuta tarvitaan demokratiassa.

Lisäksi jo nykyisin teknokraatit tekevät merkittäviä poliittisia päätöksiä. Esimerkiksi työllisyyteen ja inflaatioon voimakkaasti vaikuttava rahapolitiikka on vaaleilla valituista poliitikoista riippumattoman Euroopan keskuspankin päätäntävällässä.

Päällisin puolin teknokratian kannatukselta vaikuttava myönteinen suhtautuminen asiantuntijavaltaan voi pitää sisällään myös aatteellisuutta. Vastaajat voivat pitää asiantuntijoina sellaisia tahoja, jotka jakavat heidän oman maailmankuvansa. Ihmiset hyväksyvät yleensä olemassa oleviin näkemyksiinsä sopivat faktat helpommin kuin niiden kanssa ristiriitaisen evidenssin, ja samoin on helpompaa tunnustaa samanmielisten asiantuntemus.

Jotkut voivat kuvitella asiantuntijat hyväntahtoisiksi autokraateiksi, jotka ovat kaikkietäviä ja moraaliltaan vankkumattomia. Samaan aikaan parhaana saatavilla olevana vaihtoehtona voidaan pitää äänestäjille vastuunalaisia poliitikkoja.

Silti on syytä erikseen pohtia, miksi nuoret ovat muita ikäluokkia valmiimpia asiantuntijavaltaan, ja miksi tämä on tullut ajan myötä näkyvämmäksi. Osittain kyse on todennäköisesti poliittisten kysymysten monimutkaistumisesta ja siitä, millaisena politiikka näyttäytyy.

Esimerkiksi globalisaatio, kansainväliset sitoumukset ja Euroopan integraatio asettavat politiikantekoon rajoitteita, eikä aina ole edes selvää, mihin kansallisella politiikalla on mahdollista

vaikuttaa. Ajan myötä eri politiikkasektoreille on myös kertynyt suuret määrät sääntelyä ja organisaatioita, jotka rajoittavat poliittista liikkumavaraa tai ainakin tekevät muutoksista kalliita tai vaikeita.

Nykyiset nuoret aikuiset ovat eläneet koko ikänsä tai ainakin suurimman osan elämästään avoimen talouden EU-Suomessa. Heidän elinaikanaan suuret poliittiset projektit, kuten hyvinvointivaltion rakentaminen, ovat olleet pitkälti valmiina. Ne saattavat näyttäytyä hallinnollisina järjestelminä, joihin vaalitulokset ja puoluepolitiikka vaikuttavat vain marginaalisesti.

Politiikan kieli on sekin jo pitkään korostanut välttämättömyyttä, vaihtoehtojen puuttumista ja ideologiattomuutta. Erityisesti talouspolitiikka esiintyy usein teknisenä ongelmanratkaisuna, jossa talouskasvun tai työllisyyden parantamisen ajatellaan vaativan tiettyjä toimenpiteitä.

Muilla sektoreilla, kuten sosiaalipolitiikassa, taas korostuu kustannusten rajoittaminen. Poliittikkainstrumentit myös nojautuvat aiempaa enemmän ulkoistukseen ja markkinavaihdantaan julkisen sektorin oman tuotannon sijaan.

Tällaisissa olosuhteissa on uskottavaa, että nykynuoret ovat sosiaalistuneet teknokraattisiin poliittikkakäsityksiin vahvemmin kuin vanhemmat ikäluokat. Monipuoluedemokratiaan kuuluva aatteista ja vastakkaisista intresseistä kumpuava debatti voi näyttäytyä tarpeettomana riitelynä ja jarruttamisena, joka lopulta johtaa huonompiin lopputuloksiin kuin tietoon perustuva asiantuntijapäätöksenteko.

Pahin skenaario: teknokratia vs. populismi

Heikkoihinkin demokratian arvostuksen muutoksiin on syytä suhtautua vakavasti. Yleisestihän demokratian on uskottu olevan jokseenkin peruuttamaton asiointila, kunhan kansanvaltaisiin menettelyihin on totuttu ja riittävä taloudellisen kehityksen taso saavutettu.¹¹ Aikoinaan jälkikommunististen maiden demokratisoituminen vahvisti käsitystä liberaalin demokratian riemuvoitosta tai, politiikan tutkija Francis Fukuyaman¹² sanoin, ”historian lopusta”.

Vaikka demokratian kannatuspohja ei näytä Suomessa olevan heikkenemässä, nuoremmat ikäluokat osoittavat olevansa vähemmän innostuneita kansanvallasta ainakin sellaisena kuin sitä tällä haavaa harjoitetaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että nuoret ikäluokat pitäisivät demokratiaa huonona.

Nuorten demokratia-asenteita voidaan kuvata taloustieteen terminologialla: kyse on preferenssien intensiteetistä. Nuoret suhtautuvat demokratiaan yleisesti ottaen myönteisesti, mutta eivät jaksakaan siitä innostua.

Voidaanko nuorten asenteista tehdä laajempia tulkintoja demokratian tulevaisuudesta? Voidaanko ajatella, että tulevaisuudessa epädemokraattiset vaihtoehdot koetaan hyväksyttävämmiksi, ja liberaalin demokratian periaatteisiin puuttuvia toimia ei noustaisi vastustamaan pontevasti?

Kyselyaineistojen tulokset jättävät avoimeksi sen, miten demokratialle annetut merkitykset ovat mahdollisesti muuttumassa. Ymmärretäänkö demokratia kansalaisoikeuksien, enemmistön tahdon toteuttamisen, asiantuntijatiedon ja oikeiden päätösten vai kenties jonkin muun valossa? Onko demokratiakäsityksissä systemaattista vaihtelua väestönosien välillä?

Demokratian kannalta kenties pahin asennetutkimusten valossa uskottava skenaario olisi se, että koulutetut väestönosat viehättyvät yhä enemmän elitistisestä teknokratiasta ja vähemmän koulutetut autoritaarisesta populismista. Vaikka demokratian suoranainen torjunta on harvinaista, välinpitämättömyys sitä kohtaan saattaa avata ovia tällaisille kehityskuluille.

Sekä teknokratia että autoritaarinen populismi nojaavat viime kädessä siihen, että asioista paremmin perillä olevat vastaavat päätöksenteosta. Kumpikaan ei sovi yhteen sen demokratian

peruseriaatteen kanssa, että näkemyserot ovat oikeutettuja ja niiden täytyy saada riittävää julkisuutta, jotta hyvät ideat voidaan julkisessa keskustelussa seuloa huonoista. Kumpikaan ei myöskään juuri suosi kansalaisten aktiivista osallistumista julkisten asioiden hoitamiseen muuten kuin osoittamalla joko aktiivista tukea tai hiljaista hyväksyntää poliittisille päätöksille.

Teknokraattisten ja autoritaaristen tendenssien vahvistumisen ei tarvitse merkitä demokratian instituutioiden suoranaista purkamista. Kuitenkin se heikentäisi oleellisesti kansalaisten aktiivisuudesta ja asiakysymysten julkisesta punninnasta nousevia pidäkkeitä erityisintressien vaikutusvallalle – kukaan ei valvoisi valvoja. Ylipäänsä politiikan ohjelmallinen sisältö todennäköisesti vähenisi ”vaihtoehtoja ei ole” -argumentaation ja karismaattisen suosion tavoittelun lisääntyessä.

Demokratian kannalta ratkaisevaa on instituutioiden nauttima luottamus. Jos julkinen hallinto ymmärretään heikkolaatuiseksi ja korruptoituneeksi, se heijastuu kaikkien julkisten – myös vaaleilla valittujen – instituutioiden nauttimaan luottamukseen.

Politiikan ja talouden tilaa analysoiva Economist Intelligence Unit muutti ennen Trumpin vaali voittoa Yhdysvaltojen luokituksen ”täydestä” demokratiasta ”vajavaiseksi” demokratiaksi (flawed democracy) paljolti siksi, että amerikkalaisten luottamus hallintoon oli heikentynyt.¹³

Kyynistyneet kansalaiset myös äänestävät todennäköisemmin järjestelmänvastaisia ehdokkaita tai puolueita, jotka lopuksi voivat muodostua uhaksi demokratian jatkuvuudelle. Tämän vuoksi julkisen hallinnon laadusta ja puolueettomuudesta on syytä pitää kiinni.

Taloudellinen näköalattomuus ja epävarmuus ovat omiaan ruokkimaan kyynisyyttä demokratiaa kohtaan. Sen vuoksi koulutusjärjestelmällä, yhteiskunnan turvaverkoilla ja työllisyydellä on myös demokratiapoliittisia tehtäviä.

Osittain demokratian ongelmaksi on kehkeytnyt julkisen keskustelun muutos median murroksen kautta. Vaikka sosiaalinen media on mahdollistanut kansalaisten horisontaalisen kommunikaation joukkoviestinnän portinvartijoiden ohi, sillä on ollut myös ilmeisiä haittavaikutuksia demokratian kannalta.

Erityisen ongelmallista on se, että kansalaiset viestivät samanhenkisissä ”kuplissaan”, mikä usein johtaa mielipiteiden polarisaatioon¹⁴. Myös uudenlainen, tarkoin rajatulle kohdeyleisölle suunnattu poliittinen mainonta on omiaan heikentämään moniäänistä julkista keskustelua vaalikampanjoinnin yhteydessä. Tällaiset kommunikaatiomuodot luovat otollisen maaperän valeuutisille ja totuudenjälkeiselle politiikalle, jota demokratian vastustajat voivat käyttää hyväkseen.

Kansalaisten vieraantuminen demokraattisista periaatteista ja instituutioista voi olla ensimmäinen askel kohti sitä, että eliititkään eivät enää ole sitoutuneita demokratian pelisääntöihin. Demokratiaan sitoutumattomat eliitit voivat nopeastikin muuttaa pelisääntöjä pysyvästi epädemokraattiseen suuntaan.

Kirjallisuus

- Fitzgerald, Rory, Jowell, Roger, ESS Core Scientific Team ja Ervasti, Heikki. 2012. European Social Survey 2012: Suomen aineisto [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 1.0 (2014-03-13). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2922>
- Foa, Roberto Stefan ja Mounk, Yascha. 2016. The Democratic Disconnect. *Journal of Democracy* 27:3, 5–17.
- Foa, Roberto Stefan ja Mounk, Yascha. 2017. The Signs of Deconsolidation. *Journal of Democracy* 28:1, 5–14.
- Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Fukuyama, Francis. 2014. *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalisation of Democracy*. Lontoo: Profile Books.
- Inglehart, Ronald F. 2016. How Much Should We Worry? *Journal of Democracy* 27:3, 18–23.
- Inglehart, Ronald F. ja Norris, Pippa. 2016. Trump, Brexit and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash. Harvard Kennedy School Faculty Research Working Paper Series RWP16-026. <http://ssrn.com/abstract=2818659>
- Linz, Juan ja Stepan, Alfred. 1996. Toward Consolidated Democracies. *Journal of Democracy* 7: 14–33.
- Norris, Pippa. 2011. *Democratic Deficit*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pappas, Takis S. 2016. Distinguishing Liberal Democracy’s Challengers. *Journal of Democracy* 27:4, 22–36.
- Rothstein, Bo. 2011. *The Quality of Government*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sunstein, Cass 2007. *Republic.com 2.0*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Taub, Amanda. 2016. How Stable Are Democracies? ‘Warning Signs Are Flashing Red’. (Julkaistu 29.11.2016). <https://www.nytimes.com/2016/11/29/world/americas/western-liberal-democracy.html>
- The Economist Intelligence Unit. 2016. Democracy Index 2016. Revenge of the “Deplorables”. www.eiu.com/topic/democracy-index.
- Wass, Hanna ja Borg, Sami. 2016. Yhdenvertaisuus äänestyskopissa: äänestysaktiivisuus vuoden 2015 eduskuntavaleissa. Teoksessa Kimmo Grönlund ja Hanna Wass (toim.), *Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Helsinki: Oikeusministeriö, 177–199.
- World Values Survey. 1996. Suomen aineisto [elektroninen aineisto]. FSD0153, versio 2.1 (2007-08-17). Espoo: Suomen Gallup [aineistonkeruu], 1996. Espoo: Suomen Gallup & Helsinki: Valtioneuvoston kanslia [tuottajat]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja], 2007.
- World Values Survey. 2000: Suomen aineisto [elektroninen aineisto]. FSD0154, versio 4.0 (2003-06-05). Espoo: Suomen Gallup & Tampere: Kirkon tutkimuskeskus [tuottajat], 2000. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja], 2003.
- World Values Survey. 2005. Suomen aineisto [elektroninen aineisto]. FSD2118, versio 2.0 (2008-01-09). Espoo: Suomen Gallup [aineistonkeruu], 2005. Espoo: Suomen Gallup & Helsinki: Kansaneläkelaitos (Kela) & Tampere: Kirkon tutkimuskeskus & Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [tuottajat]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja], 2008.

Viitteet

¹ Pappas 2016.

² Foa ja Mounk 2016, 2017.

³ Taub 2016.

⁴ **WVS-tutkimusten perusjoukko Suomen 18 vuotta täyttänyt väestö (pl. Ahvenanmaa), ESS-tutkimuksen perusjoukko puolestaan 15 vuotta täyttäneet Suomessa asuvat henkilöt. EVAn Arvo- ja asennetutkimuksen perusjoukko on Suomen (pl. Ahvenanmaa) 18–70-vuotias väestö. Vuosien 1996, 2000 ja 2005 WVS-tutkimusten otoskoot ovat 987, 1038 ja 1139. Vuoden 2012 ESS-tutkimuksessa otoskoko on 2197 ja vuoden 2017 EVAn Arvo- ja asennekyselyn 3720.**

⁵ EVAn aineisto on kerätty verkkopaneelin avulla, kun taas WVS- ja ESS-aineistot on kerätty käyntihaastatteluin.

⁶ Ks. myös Norris 2011.

⁷ Inglehartin tulkinta kohdistuu Yhdysvaltoihin. Hänen mukaansa demokratian arvostuksen heikkeneminen on erityisesti amerikkalainen ilmiö. Ks. Inglehart 2016.

⁸ Esimerkiksi Wass ja Borg 2016.

⁹ Norris 2011.

¹⁰ Inglehart & Norris 2016.

¹¹ Juan Linz ja Alfred Stepan 1996 määrittelevät vakiintuneen demokratian pelisäännöksi reilun kilpailun valta-asetusta vaaleissa. Ks. kuitenkin Fukuyama 2014.

¹² Fukuyama 1992.

¹³ Economist Intelligence Unit 2016. Ks. myös Rothstein 2011.

¹⁴ Esim. Sunstein 2007.